

Sygn. akt III UK 133/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 marca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Józef Iwulski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Zbigniew Korzeniowski

SSN Dawid Miąsik

w sprawie z odwołania A. S.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
o wcześniejszą emeryturę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń
Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 5 marca 2015 r.,
skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 6 marca 2014 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 6 marca 2014 r., Sąd Apelacyjny oddalił skargę ubezpieczonego A. S. o wznowienie postępowania zakończonych prawomocnym

wyrokiem tego Sądu z dnia 10 lutego 2010 r., w sprawie przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych o wcześniejszą emeryturę.

Orzeczenie to zapadło w następujących okolicznościach. Dwoma decyzjami z dnia 18 lutego 2009 r., z których pierwsza została wydana (między innymi) na podstawie art. 114 ust. 1a ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2009 r. Nr 153, poz. 1227 ze zm.; obecnie jednolity tekst: Dz.U. z 2013 r., poz. 1440 ze zm.), Zakład Ubezpieczeń Społecznych, działając z urzędu, odmówił ubezpieczonemu ustalenia prawa do wcześniejszej emerytury oraz wstrzymał wypłatę tego świadczenia począwszy od dnia 1 marca 2009 r. W uzasadnieniu decyzji odmawiającej prawa do emerytury stwierdzono, że przedłożone przez ubezpieczonego zaświadczenie lekarskie z dnia 12 września 1997 r., będące uprzednio podstawą przyznania wcześniejszej emerytury, nie określa schorzenia, o którym mowa w § 1 ust. 3 pkt 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r. w sprawie wcześniejszej emerytury pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki (Dz.U. Nr 28, poz. 149 ze zm.).

Od decyzji odmawiającej ustalenia prawa do wcześniejszej emerytury ubezpieczony wniósł odwołanie, w którym domagał się zmiany decyzji w całości i „przyznania mu prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki”. Wyrokiem z dnia 22 października 2009 r., Sąd Okręgowy- Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w R. zmienił częściowo decyzję organu rentowego w ten sposób, że „przyznał ubezpieczonemu prawo do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki od 1 października 1997 r. do 2 kwietnia 2001 r.”, a w pozostałym zakresie oddalił odwołanie. Sąd Okręgowy ustalił, że w dniu 16 października 1997 r. ubezpieczony złożył wniosek o przyznanie prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem. Do wniosku załączył zaświadczenie lekarskie o stanie zdrowia dziecka. Decyzją z dnia 6 listopada 1997 r. organ rentowy przyznał ubezpieczonemu prawo do tego świadczenia. W dniu 31 grudnia 1997 r. ubezpieczony rozwiązał umowę o pracę zawartą z Kółkiem Rolniczym w Ł., ale kontynuował wykonywanie własnej działalności gospodarczej (w zakresie świadczenia usług transportowych). Celem ustalenia, czy dziecko ubezpieczonego rzeczywiście wymagało stałej i

systematycznej opieki ojca w rozumieniu przepisów rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 15 maja 1989 r., Sąd pierwszej instancji przeprowadził dowód z opinii biegłego lekarza specjalisty z dziedziny diabetologii. Na tej podstawie stwierdził, że w czerwcu 1997 r. u syna wnioskodawcy (urodzonego 2 kwietnia 1983 r.) zdiagnozowano cukrzycę, przy czym w pierwszym okresie tej choroby dziecko wymagało stałej opieki rodzica z uwagi na konieczność prawidłowego prowadzenia insulinoterapii przy zachowaniu stałego kontaktu z poradnią prowadzącą. Jednakże stan zdrowia syna wnioskodawcy po rozpoczęciu nauki na studiach wyższych, nie wskazywał na istnienie tak znacznego naruszenia sprawności organizmu, które by powodowało jego niezdolność do pracy i samodzielnej egzystencji (uzasadniająca potrzebę sprawowania osobistej opieki rodzica nad nim). Ponadto, jak wynika z zeznań złożonych przez syna ubezpieczonego (słuchanego w charakterze świadka), po ukończeniu 18-tego roku życia stał się on osobą „samodzielną”. Mając to na uwadze, Sąd pierwszej instancji doszedł do przekonania, że ubezpieczony spełniał warunki uprawniające go do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki do czasu ukończenia przez syna 18-tego roku życia, kiedy to syn się usamodzielił. To zaś oznacza, że od dnia 3 kwietnia 2001 r. ubezpieczony nie spełniał już warunków uprawniających go do świadczenia (utracił prawo do tego świadczenia).

Od wyroku Sądu pierwszej instancji ubezpieczony wniósł apelację, którą Sąd Apelacyjny oddalił prawomocnym wyrokiem z dnia 10 lutego 2010 r. Z kolei Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 5 kwietnia 2011 r., III UK 90/10 (LEX nr 852568) oddalił skargę kasacyjną ubezpieczonego od orzeczenia Sądu drugiej instancji, stwierdziwszy w uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia między innymi, że poprawa stanu zdrowia dziecka powoduje sytuację, w której odpada jeden z warunków koniecznych do nabycia prawa do wcześniejszej emerytury.

W dniu 11 czerwca 2012 r. do Sądu Najwyższego wpłynęła skarga ubezpieczonego o wznowienie postępowania, w której zaskarżono zarówno wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 2011 r., jak i poprzedzające go wyroki Sądów obu instancji, w części oddalającej odwołanie. Skarga o wznowienie postępowania została oparta na podstawie przewidzianej w art. 401¹ k.p.c. w następstwie wydania przez Trybunał Konstytucyjny wyroku z dnia 28 lutego 2012 r., K 5/11 (Dz.U. 2012,

poz. 251; OTK-A 2012 nr 2, poz. 16), w którym stwierdzono, że art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych jest niezgodny z zasadą zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa wynikającą z art. 2 oraz z art. 67 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Postanowieniem z dnia 19 września 2012 r., III UO 4/12 (OSNP 2013 nr 17-18, poz. 215) Sąd Najwyższy przekazał skargę o wznowienie postępowania do rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu, bowiem uznał, że Sąd Najwyższy nie jest sądem właściwym do rozpoznania tej skargi w rozumieniu art. 405 k.p.c., gdyż - według aktualnego modelu procedury cywilnej - Sąd Najwyższy nie jest sądem wyższej (najwyższej, trzeciej) instancji i zawsze orzeka poza tokiem instancji. Sąd Najwyższy jest właściwy do wznowienia postępowania na podstawie art. 401¹ k.p.c. tylko wtedy, gdy stosował przepis uznany następnie za niekonstytucyjny, gdy tylko przed tym Sądem doszło do nieważności postępowania, a z przyczyn restytucyjnych, gdy przejął sprawę do merytorycznego rozpoznania na podstawie art. 390 k.p.c. albo gdy rozpoznając skargę kasacyjną, orzekał merytorycznie co do istoty sprawy inaczej niż sąd drugiej instancji na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. Jeśli Sąd Najwyższy rozpoznawał skargę kasacyjną i ją oddalił, to do wznowienia postępowania właściwy jest wyłącznie sąd drugiej instancji. Skoro w sprawie, której dotyczy skarga o wznowienie postępowania, ostatnio orzekał co do istoty sprawy Sąd Apelacyjny, to temu Sądowi należało skargę o wznowienie postępowania przekazać do rozpoznania zgodnie z właściwością (art. 405 w związku z art. 200 § 1 k.p.c.). Jednocześnie Sąd Najwyższy stwierdził, że do Sądu Apelacyjnego będzie należała ocena, czy wyrok tego Sądu z dnia 10 lutego 2010 r. został rzeczywiście wydany na podstawie przepisu uznanego przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodny z Konstytucją (art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych), a więc, czy wniesiona przez ubezpieczonego skarga została oparta na ustawowej podstawie wznowienia.

Sąd Apelacyjny - rozpoznając skargę o wznowienie postępowania po przekazaniu jej według właściwości - doszedł do wniosku, że art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, uznany za niezgodny z Konstytucją RP, na podstawie czego ubezpieczony skonstruował przedmiotową skargę, „nie miał zastosowania przy weryfikacji świadczenia przez

organ rentowy” (choć organ rentowy formalnie powołał się na ten właśnie przepis w zaskarżonej decyzji). W rozpoznawanej sprawie miał zastosowanie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, który zezwala na wznowienie postępowania, jeżeli po uprawomocnieniu się decyzji w sprawie świadczeń, zostaną przedłożone nowe dowody lub zostaną ujawnione okoliczności istniejące przed wydaniem decyzji mające wpływ na prawo do świadczeń lub na ich wysokość. Zdaniem Sądu, przed wydaniem zaskarżonej odwołaniem decyzji przedłożono dokumentację leczniczą syna ubezpieczonego, która wcześniej nie była znana organowi rentowemu. Dokumentacja ta została poddana kontroli ze strony organu rentowego oraz Sądów badających zasadność odwołania od decyzji. Ponadto okazało się, że ubezpieczony w dacie składania wniosku o emeryturę pozostawał w stosunku zatrudnienia oraz prowadził działalność gospodarczą. Wprawdzie po przyznaniu prawa do emerytury zrezygnował z zatrudnienia, ale w dalszym ciągu prowadził działalność gospodarczą, którą okresowo zawieszał. W świetle tych okoliczności - zdaniem Sądu Apelacyjnego - należało przyjąć, że w odniesieniu do skarżącego nie naruszono zasady proporcjonalności, na którą zwrócił szczególną uwagę Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu w sprawie Moskał przeciwko Polsce. Powołując się na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 lutego 2014 r., III UK 63/13, Sąd Apelacyjny wywiódł, że ponowne ustalenie i zmiana prawa do świadczeń na niekorzyść ubezpieczonego, dokonana na podstawie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, może dotyczyć również świadczeń emerytalno-rentowych przyznanych (na stałe lub na długi okres) w sposób oczywiście sprzeczny z prawem, o ile taka zmiana nie narusza zasady proporcjonalności. W ostatecznym rozrachunku Sąd Apelacyjny stwierdził, że wskazana w skardze podstawa wznowienia z art. 401¹ k.p.c. „nie oznacza merytorycznej zasadności skargi, gdyż nie miała wpływu na wydanie orzeczenia” objętego skargą. Nawet gdyby przyjąć, że w sprawie miał zastosowanie niekonstytucyjny przepis art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, to i tak należy mieć na uwadze wypowiedź Trybunału Konstytucyjnego zamieszczoną w uzasadnieniu wyroku z dnia 28 lutego 2012 r., K 5/11, że zasada zaufania do państwa i stanowionego

przez nie prawa, nie może stać na przeszkodzie ponownemu rozpoznaniu sprawy zakończonej prawomocną decyzją organu rentowego. W rozpoznawanej sprawie postępowanie w zakresie ponownej oceny uprawnień emerytalnych ubezpieczonego (stanu zdrowia jego syna) nie ograniczało się do oceny dowodów dołączonych do wniosku o ustalenie prawa do emerytury, które stanowiły podstawę jej przyznania, lecz zostało przeprowadzone po ujawnieniu okoliczności nieznanymi organowi rentowemu w chwili wydania decyzji, a mających istotny wpływ na prawo do świadczenia. Z tych ustaleń zaś wynika, że od chwili rozpoczęcia studiów syn ubezpieczonego już nie wymagał opieki ze strony ojca. Wymienione okoliczności zostały ujawnione dopiero na etapie postępowania, którego przedmiotem była ponowna ocena uprawnień emerytalnych ubezpieczonego. To właśnie ich ujawnienie stanowiło generalną przesłankę dokonania ponownych ustaleń w zakresie prawa ubezpieczonego do emerytury. Chociaż w decyzji organu rentowego jako podstawa prawna został przywołany przepis art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, to jednak w rzeczywistości „działania procesowe”, jakie zostały podjęte w sprawie objętej skargą o wznowienie, w całości mieściły się w podstawie normatywnej wynikającej z art. 114 ust. 1 tej ustawy.

Od wyroku Sądu Apelacyjnego ubezpieczony wniósł skargę kasacyjną, w której zarzucił naruszenie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wskutek uznania, że organ rentowy słusznie odmówił ubezpieczonemu prawa do emerytury „w sytuacji gdy z całokształtu okoliczności sprawy wynika, że podstawą prawną zmiany decyzji o przyznaniu emerytury był przepis art. 114 ust. 1a ustawy a Organ rentowy odebrał wnioskodawcy prawo do emerytury dokonując odmiennej oceny dowodów, które zostały dołączone w pierwotnym wniosku o przyznanie tego świadczenia a dowody, które stanowiły podstawę dla Sądu do częściowego oddalenia odwołania zostały przeprowadzone dopiero na etapie postępowania sądowego a nie postępowania przed Organem rentowym”. Zdaniem skarżącego, konsekwencją tego było, że „Sąd Apelacyjny nie wznowił postępowania podczas gdy z okoliczności sprawy wynika, iż powinno ono być wznowione z uwagi na fakt orzeczenia przez Trybunał Konstytucyjny (...) o niekonstytucyjności art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i

rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych a więc przepisu na podstawie którego w rzeczywistości ZUS odebrał wnioskodawcy prawo do wcześniej przyznanej emerytury”. Dodatkowo skarżący zarzucił obrazę art. 401¹ k.p.c. polegającą na przyjęciu przez Sąd Apelacyjny, że w sprawie nie zachodzą podstawy wznowienia postępowania. Zdaniem skarżącego, w sprawie zachodzi potrzeba wyjaśnienia, czy nowymi dowodami w rozumieniu art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach Funduszu Ubezpieczeń Społecznych są dowody, które zostały ujawnione nie w dacie prowadzenia przed organem rentowym postępowania o ponowne ustalenie prawa do świadczenia, lecz dopiero na etapie sądowego postępowania odwoławczego od decyzji organu rentowego, które w rezultacie stanowiły podstawę ostatecznego ustalenia prawa do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem. W uzasadnieniu podstaw kasacyjnych skarżący wywiódł w szczególności, że Sąd Apelacyjny dokonał błędnej wykładni art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Nowe dowody, które stanowiły dla Sądu podstawę ostatecznego rozstrzygnięcia w tej sprawie ujawniły się dopiero na etapie postępowania sądowego. Dotyczy to w szczególności dowodu z opinii sądowno-lekarskiej. Wyniki postępowania dowodowego prowadzonego przez organ rentowy zostały poddane skutecznej weryfikacji Sądu, o czym świadczy częściowa zmiana kwestionowanej decyzji. Dopiero te ujawnione przed Sądem dowody stanowiły ostateczną podstawę weryfikacji uprawnień emerytalnych wnioskodawcy. Według skarżącego, dowody, które zostały ujawnione dopiero na etapie postępowania sądowego w sprawie z odwołania od decyzji odmawiającej przyznania świadczenia (opinie sądowno-lekarskie), wcześniej (na etapie postępowania przed organem rentowym) nie istniały, wobec czego nie mogą być traktowane jako dowody opisane w art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Obywatele pokrzywdzeni decyzją organu rentowego, który najpierw przyznał im wcześniejszą emeryturę a następnie po kilkunastu latach - na skutek odmiennej oceny tego samego dowodu – „odebrał” to świadczenie, mają prawo domagać się skutecznego wznowienia postępowania w oparciu o art. 401¹ k.p.c. Z tego uprawnienia skarżący skorzystał. Skoro jednak Sąd drugiej instancji nie przychylił się do twierdzeń ubezpieczonego przedstawionych w skardze o wznowienie, którą oddalił, to „błędnie ustosunkował się” do wyroku

Trybunału Konstytucyjnego stanowiącego podstawę wznowienia postępowania, przez co naruszył art. 401¹ k.p.c. W sytuacji, gdy postępowanie w przedmiocie zmiany decyzji o przyznaniu emerytury toczyło się na podstawie art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, a nie na podstawie art. 114 ust. 1 tej ustawy - jak błędnie przyjął Sąd Apelacyjny - to ubezpieczony słusznie domagał się wznowienia postępowania, zaś Sąd drugiej instancji nieprawidłowo przychylił się do decyzji organu rentowego o „odebraniu” prawa do wcześniejszej emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem. Ubezpieczony wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie o zmianę zaskarżonego orzeczenia „poprzez wznowienie postępowania zakończonego prawomocnym wyrokiem Sądu Apelacyjnego”.

Sąd Najwyższy wziął pod uwagę, co następuje:

Skoro w sentencji zaskarżonego wyroku Sąd Apelacyjny orzekł o „oddaleniu” skargi o wznowienie postępowania, to skarga ta została poddana przez Sąd merytorycznej analizie w zakresie oceny, czy podstawa wznowienia prawomocnie zakończonego postępowania sądowego, na którą ubezpieczony się powołał w skardze (określona w art. 401¹ k.p.c.), rzeczywiście powinna powodować wzruszenie prawomocnego wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 10 lutego 2010 r. przez jego zmianę lub uchylenie. Należy jednak zauważyć, że z rozstrzygnięciem Sądu Apelacyjnego (sentencją wyroku) nie do końca korespondują wywody przedstawione w jego uzasadnieniu, zgodnie z którymi „podstawa wznowienia z art. 401¹ k.p.c. nie oznacza merytorycznej zasadności skargi, gdyż nie miała wpływu na wydanie orzeczenia”. Jeżeli Sąd Apelacyjny doszedł do przekonania, że przepis art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (uznany przez Trybunał Konstytucyjny za sprzeczny z Konstytucją), w rzeczywistości nie był podstawą prawną wyroku w sprawie prawomocnie zakończonej, to powinien przyjąć konsekwentnie, że skarga ubezpieczonego o wznowienie postępowania nie została oparta na ustawowej podstawie, co powinno powodować odrzucenie takiej skargi (art. 410 § 1 zdanie pierwsze *in fine* k.p.c.), a

nie jej oddalenie (art. 412 § 2 k.p.c.). Na to rozróżnienie zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w końcowym fragmencie uzasadnienia postanowienia z dnia 19 września 2012 r., III UO 4/12, na podstawie którego skarga o wznowienie postępowania została przekazana do rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu (por. również postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 września 2012 r., II UO 3/12, Legalis nr 613014). Jednocześnie w przywołanym postanowieniu z dnia 19 września 2012 r. Sąd Najwyższy wywiódł, że podstawą rozstrzygnięcia zawartego w wyroku z dnia 5 kwietnia 2011 r., III UK 90/10 (który został wydany w wyniku wniesienia przez ubezpieczonego skargi kasacyjnej od prawomocnego wyroku Sądu Apelacyjnego w postępowaniu, którego wznowienia domaga się skarżący) był przepis art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (a więc przepis, który był podstawą wydania decyzji o odmowie przyznania skarżącemu prawa do wcześniejszej emerytury i który - prawdopodobnie - stanowił podstawę wyrokowania Sądów obu instancji). Z tego należy jednak wnosić, że skarga ubezpieczonego o wznowienie postępowania została oparta na ustawowej podstawie wznowienia przewidzianej w art. 401¹ k.p.c. Wobec tego sprawa, w której wniesiono skargę o wznowienie postępowania, powinna zostać rozpoznana na nowo w granicach, jakie określa podstawa wznowienia (art. 412 § 1 k.p.c.). Tak też orzekł Sąd Apelacyjny w zaskarżonym wyroku, skoro (po wznowieniu postępowania) oddalił skargę o wznowienie.

Przepis art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (uznany za sprzeczny z Konstytucją RP) stanowił, że prawo do świadczeń emerytalno-rentowych lub ich wysokość ulegają ponownemu ustaleniu na wniosek osoby zainteresowanej lub z urzędu, jeśli okazało się po uprawomocnieniu decyzji, że przedłożone (uprzednio) dowody nie dawały podstaw do ustalenia prawa do emerytury lub renty albo ich wysokości. Ten właśnie przepis (jak się okazało niekonstytucyjny) został powołany przez organ rentowy wprost w treści decyzji z dnia 18 lutego 2009 r. o odmowie przyznania ubezpieczonemu prawa do emerytury. Ponieważ rozstrzygnięcie organu rentowego w takim kształcie nie zostało (w całości) uchylone w sądowym postępowaniu odwoławczym, którego dotyczy skarga o wznowienie, to obowiązkiem Sądu Apelacyjnego rozpoznającego skargę o wznowienie postępowania było - w pierwszej kolejności - „zapewnienie

stanu prawnego” wynikającego z wyroku Trybunału Konstytucyjnego wydanego w sprawie K 5/11. Ten skutek powinien nastąpić przez uchylenie (wylimitowanie) obrotu prawnego) decyzji organu rentowego wydanej z powołaniem się na niekonstytucyjny przepis ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Ten rezultat nie zostaje osiągnięty w wyniku orzeczenia Sądu Apelacyjnego objętego skargą kasacyjną, bowiem zawarte w nim rozstrzygnięcie (oddalające skargę o wznowienie postępowania) sankcjonuje sytuację, w której decyzja organu rentowego z dnia 18 lutego 2009 r. odmawiająca ubezpieczonemu przyznania prawa do wcześniejszej emerytury (ze skutkiem wstecznym), wydana na podstawie niekonstytucyjnego przepisu ustawy (art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych), nie została uchylona. Decyzja ta była przedmiotem kontroli sądu ubezpieczeń społecznych pierwszej instancji, w następstwie której rozstrzygnięcie organu rentowego zostało w zmienione częściowo w odniesieniu do emerytury przysługującej ubezpieczonemu za okres od 1 października 1997 r. do 2 kwietnia 2001 r. W pozostałym zakresie (czyli w odniesieniu do świadczenia za okres przypadający po dniu 2 kwietnia 2001 r.) Sąd Okręgowy wyrokiem z dnia 22 października 2009 r. oddalił odwołanie (tym samym utrzymał w mocy decyzję weryfikującą uprawnienia emerytalne skarżącego).

Można zatem stwierdzić, że chociaż prawomocne orzeczenie Sądu drugiej instancji z dnia 10 lutego 2010 r. (utrzymujące w mocy wyrok Sądu Okręgowego w części oddalającej odwołanie w zakresie rozstrzygnięcia o odmowie przyznania ubezpieczonemu prawa do wcześniejszej emerytury za okres przypadający po dniu 2 kwietnia 2001 r.) opierało się na przepisie art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (uznanym za niezgodny z Konstytucją RP), to jednak Sąd Apelacyjny w postępowaniu ze skargi o wznowienie postępowania nie doprowadził do tego, by skutki wynikające z wyroku Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 5/11, zostały zrealizowane w odniesieniu do sytuacji prawnej ubezpieczonego. W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się bowiem, że w sprawach, w których dla weryfikacji uprawnień emerytalno-rentowych zastosowano art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, obowiązek zapewnienia stanu wynikającego z wyroku

Trybunału Konstytucyjnego polega na uchyleniu decyzji odmownej organu rentowego wydanej na podstawie tego niekonstytucyjnego przepisu (co powoduje przywrócenie wypłaty świadczenia), nawet gdyby po przeprowadzeniu postępowania dowodowego okazało się, że prawo do wcześniejszej emerytury przysługującej rodzicom dzieci wymagających stałej opieki w konkretnym przypadku w ogóle nie istniało (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 stycznia 2013 r., III UZP 5/12, OSNP 2013 nr 21-22, poz. 288).

Sąd Apelacyjny mógł także (tak postąpił) - w ramach „rozpoznawania sprawy na nowo w granicach, jakie zakreśla podstawa wznowienia” - przeprowadzić analizę, czy organ rentowy przy wydawaniu w dniu 18 lutego 2009 r. decyzji odmawiającej przyznania ubezpieczonemu prawa do wcześniejszej emerytury (z powołaniem się na art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych) dysponował odpowiednią podstawą faktyczną - opartą na nowych okolicznościach lub dowodach - aby stwierdzić, że ubezpieczony „od samego początku” (od 1 października 1997 r.) nie spełniał kumulatywnie wszystkich warunków uprawniających go do wcześniejszej emerytury z tytułu sprawowania osobistej opieki nad synem. Po utracie mocy (z dniem 8 marca 2012 r.) art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych, weryfikacji legalności ponownego ustalenia (odebrania) prawa do świadczenia dokonanego z powołaniem się na ten przepis, sąd powinien dokonać bowiem na podstawie art. 114 ust. 1 tej ustawy, z uwzględnieniem zasady proporcjonalności wynikającej z wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 września 2009 r., skarga nr 10373/05, w sprawie Moskal przeciwko Polsce (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 3 października 2012 r., III UK 146/11, OSNAPiUS 2013 nr 15-16, poz. 191 oraz z dnia 4 lipca 2012 r., III UK 132/11, LEX nr 1288700 oraz orzecznictwo szczegółowo powołane w ich uzasadnieniach). Inaczej rzecz ujmując, sąd powinien ocenić, czy - mimo powołania się przez organ rentowy na art. 114 ust. 1a ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych - nie istniały przesłanki stosowania art. 114 ust. 1 tej ustawy. Ponowne ustalenie przez organ rentowy prawa do świadczeń emerytalno-rentowych na podstawie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wymaga kumulatywnego spełnienia następujących przesłanek ustawowych:

1) przedłożenia nowych dowodów lub ujawnienia (nowych) okoliczności, 2) istnienia tych nowych dowodów lub (nowych) okoliczności przed wydaniem decyzji, 3) przedłożenia nowych dowodów lub ujawnienia (nowych) okoliczności po dniu, w którym uprawomocniła się decyzja, 4) ustalenia, że w dacie wydania decyzji organ rentowy nie znał nowych dowodów lub (nowych) okoliczności, 5) ustalenia, że nowe dowody lub nowe okoliczności miały wpływ na prawo do świadczeń lub na ich wysokość albo że przedłożone dowody nie dawały podstaw do ustalenia prawa do emerytury lub renty albo określenia ich wysokości. Postępowanie w sprawie o świadczenia emerytalno-rentowe „wznowione” z urzędu w trybie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych powinno być następstwem uzyskania przez organ rentowy nowych dowodów lub ujawnienia nowych okoliczności. Nie powinno natomiast służyć pozyskaniu takich dowodów (ujawnieniu okoliczności). Jeżeli więc w sprawie nie pojawią się takie nowe dowody lub nie ujawnią się nowe okoliczności, nie jest dopuszczalne wszczęcie postępowania na tej podstawie. Odmienna ocena dowodów dołączonych do wniosku o emeryturę lub rentę przeprowadzona przez organ rentowy po uprawomocnieniu się decyzji przyznającej świadczenie, nie jest okolicznością uzasadniającą wszczęcie z urzędu postępowania o ponowne ustalenie prawa do świadczeń (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2003 r., III UZP 5/03, OSNP 2003 nr 18, poz. 442). W świetle tej uchwały nie jest dopuszczalne ponowne ustalenie prawa do świadczeń tylko z tej przyczyny, że organ rentowy w wyniku ponownej oceny dowodu uzna go za niewiarygodny, lub też gdy powźmie wątpliwości co do jego wiarygodności i przeprowadzi postępowanie dowodowe w celu ponownego sprawdzenia stwierdzonych tym dowodem okoliczności.

W rozpoznawanej sprawie podstawą wszczęcia przez organ rentowy postępowania weryfikacyjnego zakończonego wydaniem decyzji z dnia 18 lutego 2009 r. było powzięcie przez organ rentowy z urzędu wątpliwości, czy znajdujące się w aktach rentowych zaświadczenie lekarskie z dnia 12 września 1997 r. (k. 5 akt rentowych), potwierdzające rozpoznanie choroby, na którą cierpiał syn skarżącego (cukrzyce) i uzasadniające wydanie decyzji o przyznaniu ubezpieczonemu wcześniejszej emerytury od dnia 1 października 1997 r. (k. 28 akt rentowych),

stanowiło rzeczywiście dowód wykazujący przesłankę przyznania tego świadczenia. Sąd Najwyższy zauważa, że w aktach rentowych znajduje się pismo Głównego Lekarza Orzecznika Oddziału ZUS z 13 lutego 2009 r., które sporządzono w odpowiedzi na wniosek pracownika organu rentowego, w którym Główny Lekarz Orzecznik Oddziału ZUS stwierdza, że „dostępna w aktach dokumentacja leczenia dziecka na dzień 1.10.1997 r. (...) nie potwierdza naruszenia sprawności organizmu dziecka w stopniu znacznym i nie uzasadnia konieczności sprawowania stałej opieki” (k. 143 akt rentowych). Sąd drugiej instancji nie dokonał szczegółowej analizy tych dokumentów (okoliczności), zwłaszcza w kontekście, czy były to nowe (nieznane organowi rentowemu) dowody (okoliczności), czy też tylko odmienna ocena dowodów dołączonych do wniosku o emeryturę (opinia Głównego Lekarza Orzecznika stwierdza, że zaświadczenie lekarskie przedłożone przez ubezpieczonego w 1997 r. „nie zawierało schorzenia” określonego w przepisach o zasadach przyznawania wcześniejszych emerytur dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki). Z akt rentowych wynika ponadto, że organ wystąpił do placówki medycznej, w której miał być leczony syn ubezpieczonego, o udostępnienie dokumentacji przedstawiającej historię jego choroby (k. 135 akt rentowych). W uzasadnieniu decyzji odmawiającej skarżącemu prawa do wcześniejszej emerytury (z dnia 18 lutego 2009 r.) organ rentowy zaznaczył, że postępowanie wyjaśniające przeprowadzone na podstawie „dokumentacji przebiegu leczenia dziecka ujawniło, że stwierdzone schorzenie nie potwierdza upośledzenia sprawności organizmu dziecka w stopniu wymagającym stałej opieki”. Z treści decyzji organu rentowego można więc wyprowadzić wniosek, że na podstawie dokumentacji lekarskiej powstałej po wydaniu decyzji przyznającej świadczenie, organ rentowy ustalił nową okoliczność (istniejącą przed wydaniem decyzji a nieznaną organowi rentowemu), że u syna ubezpieczonego w dacie wydania decyzji nie istniało schorzenie uzasadniające przyznanie ubezpieczonemu prawa do wcześniejszej emerytury. Teoretycznie taka ocena mogłaby uzasadniać zastosowanie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych jako ujawnienie nowej okoliczności (istniejącej przed wydaniem decyzji przyznającej świadczenie a nieznaną organowi rentowemu). Sąd Apelacyjny nie przeprowadził jednak merytorycznej analizy prawidłowości tak

rozumianej przesłanki zastosowania art. 114 ust. 1 ustawy a - przede wszystkim - nie uwzględnił sytuacji procesowej, jaka wystąpiła w rozpoznawanej sprawie i jej skutków w zakresie poczynienia ustaleń faktycznych i stosowania przepisów prawa materialnego.

Rozpoznanie sprawy na nowo w granicach, jakie określa podstawa wznowienia (art. 412 § 1 k.p.c.) polegało na rozpoznaniu apelacji ubezpieczonego (organ rentowy apelacji nie złożył) od wyroku Sądu Okręgowego z dnia 22 października 2009 r., którym zmieniono częściowo decyzję organu rentowego w ten sposób, że „przyznano ubezpieczonemu prawo do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki od 1 października 1997 r. do 2 kwietnia 2001 r.”, a w pozostałym zakresie oddalono odwołanie. Podstawę faktyczną tego wyroku stanowiło ustalenie, że w czerwcu 1997 r. u syna wnioskodawcy (urodzonego 2 kwietnia 1983 r.) zdiagnozowano cukrzycę, przy czym w pierwszym okresie tej choroby dziecko wymagało stałej opieki rodzica z uwagi na konieczność prawidłowego prowadzenia insulinoterapii przy zachowaniu stałego kontaktu z poradnią prowadzącą. Stan zdrowia syna wnioskodawcy po rozpoczęciu nauki na studiach wyższych, nie wskazywał jednak na istnienie tak znacznego naruszenia sprawności organizmu, które by uzasadniało potrzebę sprawowania osobistej opieki rodzica nad nim. Sąd pierwszej instancji uznał więc, że ubezpieczony spełniał warunki uprawniające go do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki do czasu ukończenia przez syna 18-tego roku życia, a dopiero od dnia 3 kwietnia 2001 r. tych warunków już nie spełniał, a więc ubezpieczony utracił prawo do tego świadczenia. Ubezpieczony zaskarżył wyrok Sądu pierwszej instancji w części oddalającej jego odwołanie. Obowiązywał więc zakaz *reformationis in peius* (art. 384 k.p.c.) a wyrok Sądu pierwszej instancji uprawomocnił się w części „przyznającej ubezpieczonemu prawo do emerytury z tytułu opieki nad dzieckiem wymagającym stałej opieki od 1 października 1997 r. do 2 kwietnia 2001 r.”. Z powagi rzeczy osądzonej (art. 366 k.p.c.) wyroku Sądu pierwszej instancji w niezaskarżonej części wynikało zaś („co do tego, co w związku z podstawą sporu stanowiło przedmiot rozstrzygnięcia”), że ubezpieczony w chwili wydania decyzji przyznającej mu prawo do wcześniejszej emerytury spełniał przesłanki nabycia tego prawa a dopiero później (od dnia 3

kwietnia 2001 r.) odpadła jedna z tych przesłanek (utracił prawo do świadczenia). Rozpoznając apelację ubezpieczonego (sprawę na nowo w granicach, jakie określa podstawa wznowienia - art. 412 § 1 k.p.c.), Sąd drugiej instancji nie mógł więc przyjąć (zarówno w sferze ustaleń faktycznych, jak i ocen prawnych), że ubezpieczony w chwili wydania decyzji przyznającej świadczenie nie spełniał przesłanek jego nabycia. Niemożliwe było więc uznanie, że ujawniła się nowa okoliczność (nieznany organowi rentowemu stan zdrowia syna ubezpieczonego w chwili wydania decyzji), uzasadniająca zastosowanie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. W tym zakresie rację ma skarżący a naruszenie tego przepisu (w związku z art. 401¹ k.p.c.) stanowi usprawiedliwioną podstawę skargi kasacyjnej.

W istocie rozpoznanie apelacji ubezpieczonego - jako rozpoznanie sprawy na nowo w granicach, jakie określa podstawa wznowienia (art. 412 § 1 k.p.c.) - powinno polegać na rozstrzygnięciu problemu, czy sąd ubezpieczeń społecznych może w sprawie z odwołania od decyzji organu rentowego odmawiającej prawa do świadczenia wydanej na podstawie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (albo poprzednio art. 114 ust. 1a tej ustawy), uwzględnić odwołanie i zmienić taką decyzję w części w ten sposób, że - orzekając co do istoty sprawy - przyzna świadczenie w określonym czasie a - uznając odpadnięcie przesłanki świadczenia - oddali odwołanie w pozostałym zakresie (art. 477¹⁴ § 2 k.p.c.). Tego problemu w uzasadnieniu zaskarżonego wyroku Sąd Apelacyjny nie rozważał.

Przesłanki uzyskania prawa do wcześniejszej emerytury dla rodziców dzieci wymagających stałej opieki, to jest niemożność kontynuowania zatrudnienia z powodu stanu zdrowia dziecka, posiadanie wymaganego okresu zatrudnienia oraz sprawowanie osobistej opieki nad dzieckiem, powinny zachodzić kumulatywnie przez cały okres pobierania świadczenia. Brak choćby jednej z przesłanek oznacza, że prawo do świadczenia nie powstaje, a w przypadku jej odpadnięcia - również ustaje prawo do świadczenia (wyroki Sądu Najwyższego z dnia 9 stycznia 2012 r., II UK 78/11, LEX nr 1129347 i z dnia 4 lipca 2012 r., III UK 132/11, LEX nr 1288700). Prawo do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki nie ma charakteru nieutralnego i dlatego w

przypadku poprawy stanu zdrowia dziecka w takim stopniu, że zbędne staje się sprawowanie przez rodzica osobistej stałej opieki nad nim i pielęgnacji lub pomocy w czynnościach samoobsługowych, mogą zaistnieć okoliczności powodujące wstrzymanie wypłaty emerytury z uwagi na ustanie prawa do świadczenia (art. 134 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 101 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). Występowanie zmiennego (dotyczącego okoliczności, które mogą ulec zmianie lub ustać) warunku odróżnia wcześniejszą emeryturę z tytułu opieki nad dzieckiem od emerytury przysługującej na zasadach ogólnych i już z tego względu świadczenie to nie może być uznane za nieutralne. Taki pogląd Sąd Najwyższy wyrażał już wielokrotnie (por. między innymi uchwałę z dnia 28 listopada 2002 r., III UZP 9/02, OSNP 2003 nr 12, poz. 296 oraz wyroki z dnia 2 czerwca 1998 r., I UKN 95/98, OSNP 1999 nr 11, poz. 376; z dnia 2 grudnia 2003 r., II UK 199/03, OSNP 2004 nr 18, poz. 319 i z dnia 3 marca 2005 r., I UK 189/04, OSNP 2006 nr 1-2, poz. 23).

Skoro więc prawo do emerytury lub renty ustaje (z mocy prawa) wówczas, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa (art. 101 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych) a ta okoliczność stanowi podstawę wstrzymania wypłaty świadczenia (art. 134 ust. 1 pkt 1 tej ustawy), to może okazać się, że chociaż pierwotnie prawo do wcześniejszej emerytury dla pracowników opiekujących się dziećmi wymagającymi stałej opieki przysługiwało osobie uprawnionej (bo ziszczyły się kumulatywnie wszystkie przesłanki nabycia tego prawa), to jednak w późniejszym czasie prawo do ustalo, bo odpadła (w sposób następczy) choćby jedna przesłanka warunkująca uprawnienie do tego świadczenia. W takim stanie faktycznym organ rentowy powinien na podstawie art. 101 pkt 1 w związku z art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych wydać decyzję o ustaniu prawa do świadczenia (emerytury) i wstrzymaniu jego wypłaty.

Inną sytuacją uzasadniającą wstrzymanie wypłaty świadczenia (wcześniejszej emerytury) w stosunku do osoby dotychczas je pobierającej jest stwierdzenie przez organ rentowy, że w konkretnym przypadku prawo do tego świadczenia w ogóle nie istniało (art. 134 ust. 1 pkt 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych). Wówczas konieczne jest uchylene

prawomocnej decyzji ustalającej (przyznającej) prawo do świadczenia (odmowa przyznania świadczenia ze skutkiem wstecznym), co może mieć miejsce w szczególności na podstawie art. 114 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

Wynika z tego, że decyzja o ustaniu prawa do świadczenia wskutek ustania któregokolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa i o wstrzymaniu jego wypłaty (art. 101 pkt 1 w związku z art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych) oraz decyzja o odmowie przyznania świadczenia wskutek stwierdzenia, że prawo do tego świadczenia nie istniało i o wstrzymaniu jego wypłaty (art. 114 ust. 1 w związku z art. 134 ust. 1 pkt 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych), są oparte na innej podstawie faktycznej i prawnej. W sprawie z odwołania od decyzji organu rentowego, jej treść wyznacza przedmiot i zakres rozpoznania oraz orzeczenia sądu ubezpieczeń społecznych (przykładowo postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1999 r., II UZ 52/99, OSNAPiUS 2000 nr 15, poz. 601 oraz wyrok z dnia 9 września 2010 r., II UK 84/10, LEX nr 661518). Oznacza to, że sąd ubezpieczeń społecznych nie może orzekać w przedmiocie, który nie był objęty decyzją organu rentowego. Sąd ubezpieczeń społecznych nie może więc w sprawie z odwołania od decyzji organu rentowego odmawiającej prawa do świadczenia wskutek stwierdzenia, że prawo do tego świadczenia nie istniało i o wstrzymaniu jego wypłaty (art. 114 ust. 1 art. 134 ust. 1 pkt 4 ustawy o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych), uwzględnić odwołania i zmienić takiej decyzji w części w ten sposób, że - orzekając co do istoty sprawy - przyzna świadczenie w określonym czasie a - uznając odpadnięcie przesłanki świadczenia (art. 101 pkt 1 w związku z art. 134 ust. 1 pkt 1 tej ustawy) - oddali odwołanie w pozostałym zakresie (art. 477¹⁴ § 2 k.p.c.).

Mając powyższe na uwadze Sąd Najwyższy orzekł na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. jak w sentencji, pozostawiając Sądowi drugiej instancji orzeczenie o kosztach postępowania kasacyjnego stosownie do art. 108 § 2 k.p.c.